

PRZEMYSŁAW M. ŻUKOWSKI
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

*Profesorowie i wykładowcy prawa administracyjnego i nauki administracji na polskich państwowych uniwersytetach w latach 1918–1939. Katedry i organizacja**

Abstract

Professors and University Lecturers of Administrative Law and Administrative Science at Polish State Universities from 1918 to 1939. Professorial Chairs and Organization

There were eight departments of administrative law and science at Polish universities during the inter-war period: Kraków, Poznań, and Warsaw each had two; and Lwów and Wilno had one each. That also means that there were eight appointee professors: W.L. Jaworski and K.W. Kumaniecki in Kraków, J. Panejko in Wilno, Z. Pazdro and T. Bigo in Lwów, B. Wasiutyński, S. Kasznica, and M. Zimmermann in Poznań, and B. Wasiutyński in Warsaw (after having left Poznań).

There were nine persons who received *veniam legendi*, which meant permission to give lectures in administrative law and science. Such authorization was given to K.M. Krzyżanowski, J. Panejko, T. Hilarowicz, W.S. Wachholz, and J.S. Langrod (all in Kraków), and T. Bigo, W.E. Rappé, M. Zimmerman, and W. Klonowiecki (all in Lwów). Only K.M. Krzyżanowski transferred his permission to Vilnius.

Based on the given facts, it is clear that two universities dominated: Kraków first and foremost, followed by Lwów. The levels of academic output distinguish two fields of interest: the the judiciary, and the functioning of territorial autonomy and administrative action.

The paper deals with professors of administrative law and science at Polish state universities in Kraków, Wilno, Lwów, Warsaw and Poznań.

Key words: Second Republic of Poland, history of law, professors, docents, administrative law, administrative science, Jagiellonian University in Kraków, University in Lwów, University in Wilno, Warsaw University, University in Poznań.

Słowa kluczowe: II Rzeczpospolita, historia prawa, profesorowie, docenci, prawo administracyjne, nauka administracji, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie, Uniwersytet w Warszawie, Uniwersytet w Poznaniu.

* Artykuł jest zmienioną i rozszerzoną wersją referatu wygłoszonego na XXV Ogólnopolskim Zjeździe Historyków Prawa, Kraków, 22–25 IX 2014 r.

Niniejszy tekst dotyczyć będzie profesorów i wykładowców prawo administracyjne i naukę administracji na pięciu polskich, ale tylko państwowych, uniwersytetach: w Krakowie, Wilnie, Lwowie, Warszawie oraz w Poznaniu¹.

Oczywiście nie wszystkie kwestie zostaną odpowiednio i wyczerpująco wyjaśnione. Niemniej postaram się omówić wszelkie istotne problemy związane z tym zagadnieniem. Na wstępie chciałbym podkreślić, że problematyka ta zostanie omówiona z uwzględnieniem ówczesnej systematyki prawa, według której prawo rolne (agrarne) czy prawo pracy były częścią prawa administracyjnego, a nie samodzielną dyscypliną naukową posiadającą katedrę (profesora).

Kilka uwag o miejscu prawa administracyjnego i nauki administracji w programie uniwersyteckich studiów prawniczych

Odzyskanie niepodległości oraz powstanie nowych uczelni spowodowało, że konieczne stało się ujednoczenie zarówno organizacji szkół wyższych, jak i programu nauczania. Do momentu uchwalenia jednolitej ustawy o szkołach akademickich uczelnie wyższe funkcjonowały na bazie albo przedwojennych rozwiązań prawnych, albo wydawanych w razie problemów szczegółowych rozporządzeń dotyczących poszczególnych ośrodków akademickich. Nie podlega sporowi fakt, że ton rozważaniom nad kształtem ustawy akademickiej i nad modelem kształcenia prawniczego nadawały dwie uczelnie galicyjskie. W ogólnym uproszczeniu dyskusja dotyczyła miejsca nauk historyczno-prawnych w cyklu uniwersyteckiego kształcenia, liczby godzin dla poszczególnych przedmiotów, obowiązkowości ćwiczeń (konwersatoriów) i seminariów, podziału fakultetów na oddzielne studia prawnicze, administracyjne, ekonomiczne, czyli – używając ówczesnej terminologii – bifurkacji fakultetów oraz wykładów i studiów specjalistycznych².

Dnia 24 kwietnia 1919 r. Kazimierz Władysław Kumaniecki skierował pismo do dziekana Wydziału Prawa UJ, aby usunąć istniejącą jeszcze z czasów austriackich „anomalię” polegającą na braku nauki administracji i prawa administracyjnego jako przed-

¹ Uniwersytet w Lublinie był przede wszystkim szkołą prywatną, która – mimo wieloletnich starań – pełne prawa akademickie otrzymała dopiero na mocy ustawy z 9 IV 1938 r. Zob. Ustawa z 9 IV 1938 r. o nadaniu Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu pełnych praw państwowych szkół akademickich, Dz.U.R.P z 1938 r., Nr 27 poz. 242.

² B.A. Czech-Jezińska, *Nauczanie prawa rzymskiego w Polsce w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Lublin 2011; J. Dybiec, *Uniwersytet Jagielloński 1918–1939*, Kraków 2000, s. 634–642; G.M. Kowalski, *O miejsce historii prawa w programie studiów uniwersyteckich. Polemika między Oswaldem Balzerem a Juliuszem Makarewiczem (1919–1923)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2004, nr 2; R. Nowacki, *Oswald Balzer (1858–1933)*, Opole 1988; *idem, Spory wokół reorganizacji studiów na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza* [w:] *Lwowski uczeni XIX i XX wieku. Prawnicy*, red. R. Nowacki, cz. I, Opole 2000; M. Pyter, *Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawna*, Lublin 2010; A. Redzik, *O naukach historycznoprawnych w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie* [w:] *Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach w II Rzeczypospolitej*, red. M. Pyter, Lublin 2008, s. 131 i n.; *idem, Prawo prywatne na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, Warszawa 2009, s. 9 i n.; J. Wołczański, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1939*, Kraków 2002, s. 172 i n.

miotu wchodzącego w skład rygorozumu politycznego, zdawanego w celu uzyskania doktoratu praw. Innymi słowy dotychczas kandydat, który złożył rygorozum – jak również przeszedł całą procedurę uzyskania stopnia – zostawał doktorem, ale „[...] bez zupełnej znajomości tego obecnie jednego z najżywotniejszych i najważniejszych działów prawa”. Konstatując, K.W. Kumaniecki prosił, aby wzorem rozwiązań przyjętych przy włączeniu dawnego prawa polskiego do rygorozumu historycznego³ dziekan zechciał przedłożyć i niejako wymusić na MWRiOP wprowadzenie nauki administracji i prawa administracyjnego jako części składowej egzaminu ścisłego z nauk politycznych⁴. Ministerstwo przychyliło się do tego wniosku i rozporządzeniem z 25 września 1919 r. wprowadziło ten przedmiot jako nowy do egzaminu ścisłego⁵.

Szeroko tematyką prac nad modelem kształcenia prawniczego, a następnie reform uniwersyteckich studiów prawnych zajął się w swojej monografii Przemysław Dąbrowski i do niej odsyłam wszystkich zainteresowanych tą tematyką⁶.

W wyniku kilkumiesięcznych dyskusji została uchwalona 13 lipca 1920 r. ustawa o szkołach akademickich. Jednym z aktów wykonawczych do niej było rozporządzenie MWRiOP z 16 października 1920 r. dotyczące organizacji studiów prawnych na uniwersytetach państwowych. W myśl tych przepisów studia miały trwać cztery lata, po ukończeniu każdego roku student składał egzaminy, a na ich podstawie otrzymywał dyplom magisterski uprawniający do ubiegania się stopień wyższy – doktorat. Nowe przepisy miały dotyczyć zapisujących się na studia od roku akademickiego 1920/1921. Osobom, które rozpoczęły studia przed 15 września 1920 r., wydłużono prawo studiowania i składania egzaminów według dawniejszych przepisów najpierw do 15 września 1926 r.⁷, później do 31 grudnia 1928 r.⁸, a ostatecznie do 31 grudnia 1932 r.⁹ Na marginesie tylko dodam, że w nowych przepisach normujących uzyskanie doktoratu na podstawie pisemnej rozprawy prawo administracyjne zostało wpisane do dwóch (z pięciu) grup przedmiotów: ekonomicznej oraz politycznej¹⁰.

Ustawa akademicka z 1920 r. wraz z aktami wykonawczymi okazała się kompromisem, który nie zadowolił nawet głównego autora tych rozwiązań, profesora prawa na Zachodzie Europy UJ, Stanisława Estreichera. Niemal przez cały okres międzywojenny

³ AUJ, WP II 85, Protokoły posiedzeń Rady Wydziału, protokół z 22 V 1919 r.

⁴ AUJ, WP II 99, Programy nauczania i projekty reformy studiów prawnych, pismo K.W. Kumanieckiego z 24 IV 1919 r.

⁵ Rozporządzenie MWRiOP z 25 IX 1919 r. w przedmiocie niektórych zmian porządku studiów i egzaminów na wydziałach prawa i nauk politycznych Uniwersytetów Jagiellońskiego i Lwowskiego, Dz.Urz. MWRiOP.

⁶ P. Dąbrowski, *Mutationes in doctrina iuris. Kwestia prac nad reformą uniwersyteckich studiów prawnych w Polsce (1918–1939)*, Gdańsk 2015; D. Zamojska, *Akademy i urzędnicy. Kształtowanie ustroju państwowych szkół wyższych w Polsce 1915–1920*, Warszawa 2009.

⁷ Ustawa z 18 VII 1924 r. o przedłużeniu dawnego trybu egzaminów w szkołach akademickich, Dz.U.R.P. z 1924 r., Nr 70, poz. 678.

⁸ Ustawa z 23 VII 1926 r. zmieniająca artykuł 112 ustawy z 13 VII 1920 r. o szkołach akademickich, Dz.U.R.P. z 1926 r., Nr 93, poz. 536.

⁹ Ustawa z 22 I 1929 r. zmieniająca artykuł 1 ustawy z 23 VII 1926 r. oraz artykuł 1 ustawy z 2 III 1927 r. o zmianie artykułu 112 ustawy o szkołach akademickich z 13 VII 1920 r., Dz.U.R.P. z 1929 r., Nr 11, poz. 87.

¹⁰ *Uniwersytet Warszawski w latach 1915/16–1934/35. Kronika*, oprac. T. Manteuffel, Warszawa 1936, s. 92.

trwały dyskusje, spotkania przedstawicieli uniwersytetów, ministerstw (MWRiOP oraz Ministerstwa Sprawiedliwości) na temat sugestii i propozycji zmian. Można wymienić pewne okresy bardziej intensywnej dyskusji. W 1924 r. uwagi zawierające propozycję zmian rozporządzenia z 1920 r. przedstawiły rady wydziałowe uczelni z Wilna¹¹, Warszawy¹² oraz Krakowa¹³.

Konsultacje toczyły się i w latach kolejnych. Na początku lat 30. XX w. powstał wspólny referat na bazie różnych spostrzeżeń i refleksji, które pojawiły się w latach 1925–1930¹⁴.

Kwestię reformy studiów prawniczych, ze względu na to, że należyte przygotowanie prawników jest jednym z głównych warunków prawidłowego funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, podjął w 1937 r. szef tego resortu, Witold Grabowski. Oparł się on na swoim postulacie zgłoszonym na III Zjeździe Prawników Polskich w Katowicach¹⁵. Wysłane w marcu następnego roku do fakultetów prawniczych pismo zawierało punkty do dyskusji. Między innymi minister proponował położenie większego nacisku na wyuczenie „prawniczego myślenia” przez kontrolę kandydatów już na I roku studiów i wyeliminowanie osób nienadających się, skupiono się na większej specjalizacji przez wprowadzenie na przykład trzyletniego studium ogólnego, a następnie studiów specjalnych (uzupełniających) w następujących grupach: (1) prawa państwowego i administracyjnego; (2) prawa cywilnego; (3) prawa karnego; (4) gospodarczo-skarbowej; (5) historyczno-filozoficznej, oraz – w miarę potrzeb – (6) prawa międzynarodowego¹⁶. Tym samym szef resortu sprawiedliwości otworzył – trwającą dwa lata – dyskusję nad reformą studiów prawniczych.

W 1939 r. MWRiOP rozesłało do uczelni projekt rządowy wraz z tezami i wstępną propozycją rozkładu nauki. Tezy zakładały utrzymanie czteroletnich i jednolitych

¹¹ AUJ, WP II 99, Programy nauczania i projekty reformy studiów prawniczych, uwagi w sprawie rozporządzenia o porządku studiów prawnych i projektowanych w nim zmianach autorstwa Rady Wydziału Prawa i nauk Społecznych USB z [1924?].

¹² *Ibidem*, uwagi do rewizji rozporządzenia MWRiOP z 16 X 1920 r. autorstwa Rady Wydziału Prawa Uniwersytetu w Warszawie; pismo dziekana Wydziału Prawa z 5 VII 1924 r.

¹³ *Ibidem*, referat w sprawie reformy studiów prawa cywilnego z 25 IV 1924 r.

¹⁴ *Ibidem*, WP II 99, Programy nauczania i projekty reformy studiów prawniczych, referat w sprawie reformy studiów prawniczych oraz materiały ankietowe poszczególnych profesorów Wydziału Prawa UJ. Zob. LCVA, f. 175, op. 2VIB, spr. 160, memoriał J. Panejki z 16 IV 1931, k. 34–37. AUJ, WP II 86, Protokoły posiedzeń Rady Wydziału z 16 III 1931 r.; 13 V 1931 r.; 22 V 1931 r.; WP II 99, Programy nauczania i projekty reformy studiów prawniczych, referat Estreichera z V 1931 r. Zob. P. Dąbrowski, *Mutationes in doctrina...*, s. 46 i n. M. Marszał, J. Srokosz, *Rzymianie czy barbarzyńcy? Z dyskusji nad reformą programu studiów prawniczych w Polsce w latach 1931–1937*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2010, t. 83, red. M. Jabłoński. W tym samym czasie istniały również państwowe komisje, których zadaniem było usprawnienie administracji ogólnej państwa. Powołana np. 27 IX 1928 r. Komisja dla Usprawnienia Administracji Publicznej wydała ponad 10 tomów materiałów, w tym: *Materiały Komisji dla Usprawnienia Administracji Publicznej przy Prezesie Rady Ministrów*, t. II. *Zagadnienia urzędnicze*, Warszawa 1929, gdzie zamieszczono opinie w sprawie naukowego przygotowania kandydatów do wyższej służby administracyjnej. Zob. A. Ajnenkiel, *Administracja w Polsce. Zarys historyczny*, Warszawa 1977; H. Izdebski, M. Kulesza, *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1998; J. Przygodzki, *Przyczynki do problematyki dekoncentracji w pracach komisji do usprawnienia administracji publicznej w II Rzeczypospolitej*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2009, t. 12, s. 227–235.

¹⁵ *Pamiętnik III-go Zjazdu Prawników Polskich: Katowice–Kraków 5–8 XI 1936*, t. 1, Warszawa 1936.

¹⁶ AUJ, WP II 99, Programy nauczania i projekty reformy studiów prawniczych, pismo W. Grabowskiego z 17 III 1937 r. Zob. P. Dąbrowski, *Mutationes in doctrina...*, s. 152 i n.

studiów, dopuszczano specjalizację jako dodatkową i dowolną formę. Studia specjalne należało tak zorganizować, aby w szkole były sekcje różnego typu, planowano nowe przedmioty (kolokwium z psychologii) przy lekkim ograniczeniu przedmiotów historycznych¹⁷. Krakowska Rada Wydziałowa dyskutowała nad tą kwestią na kilkunastu posiedzeniach w 1939 r.¹⁸ Ostatecznie nowa ordynacja studiów prawnych na uniwersytetach w Polsce została wprowadzona rozporządzeniem MWRiOP wydanym tuż przed wybuchem II wojny światowej i z tego powodu nieogłoszonym. Obowiązywała ona przez kilka lat od 1945 r.¹⁹

Katedry prawa administracyjnego i nauki administracji na polskich państwowych uniwersytetach

W okresie międzywojennym w Krakowie tylko pozornie dwóch profesorów (dwie katedry) prowadziło wykłady nauki administracji i prawa administracyjnego. W rzeczywistości UJ u schyłku lat 30. XX w. nie miał *de facto* ani jednej samodzielnej katedry tych przedmiotów²⁰. Wynikało to – jak sam wyłuszczył K.W. Kumaniecki w memorandum z 1937 r. – ze starych, austriackich rozwiązań, według których administracja, statystyka wchodziły w skład obszernego przedmiotu zwanego państwowznawstwem²¹. Tutaj jest konieczna drobna uwaga. W ówczesnym systemie każdorazowo nazwa katedry, na którą był powoływany kandydat, określana była aktem nominacyjnym. Innymi słowy nazwa katedry uzależniona była od zakresu obowiązków nałożonych na profesora w dokumencie.

Kilku profesorów UJ w swoich aktach nominacyjnych miało zapisane prowadzenie wykładów z zakresu prawa administracyjnego i nauki administracji. Tutaj trzeba wymienić dwóch: Władysława Leopolda Jaworskiego, wraz jednak z jego śmiercią (14 lipca 1930 r.) zwolniła się katedra prawa cywilnego (mimo iż od 18 lutego 1910 r. katedra ta obejmowała także prawo administracyjne i naukę administracji), którą objął Jan Gwiazdomorski²²; oraz K.W. Kumanieckiego, profesora statystyki, nauki admini-

¹⁷ AUJ, WP II 99, tezy w sprawie reformy studiów prawnych.

¹⁸ *Ibidem*, memorandum Kumanieckiego z 28 III 1939 r.; projekt organizacji studiów prawnych w uniwersytetach państwowych w Polsce z 30 III 1939 r.; memorandum Kumanieckiego z 20 VI 1939 r. Zob. AUJ, WP II 86, Protokoły posiedzeń Rady Wydziału z: 21 XI 1936 r., 2 V 1939 r.

¹⁹ Rozporządzenie MWROP z 12 VIII 1939 r. *o organizacji studiów prawnych w szkołach akademickich*. Zob. *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata akademickie 1945/1946–1955/1956*, Dz. Urz. Ministerstwa Oświaty z 1945 r., Nr 8, poz. 333, Kraków 1971, s. 118.

²⁰ K.W. Kumaniecki był profesorem na zwyczajnej katedrze prawa administracyjnego, nauki administracji i statystyki oraz kierownikiem Seminarium Statystyki i Administracji. Zob. AUJ, S II 619, Teczka personalna K.W. Kumanieckiego, odpis nominacji z 30 V 1919 r. *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Skład Uniwersytetu. Rok akademicki 1938/39*, Kraków 1938, s. 13, 61.

²¹ AUJ, WP II 152, Katedra nauki administracji i prawa administracyjnego, memorandum Kumanieckiego z 30 X 1937 r.; WP II 86, Protokoły posiedzeń Rady Wydziału, protokół z 10 XI 1937 r. Zob. M. Patkaniowski, *Dzieje Wydziału Prawa UJ. Od Reformy Kollątajowskiej do końca XIX stulecia*, Kraków 1964, s. 413 i n.

²² P.M. Żukowski, *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. II. 1780–2014, red. D. Malec, Kraków 2014, s. 148, 210.

stracji i prawa administracyjnego²³. Trudną sytuację już w początkach XX w. próbowano rozwiązać, wnioskując o profesurę tytułarną dla docenta prywatnego Władysława Wróblewskiego, który miał *veniam legendi* z zakresu administracji, ale on w okresie wskrzeszania Państwa Polskiego poświęcił się pracy politycznej i 30 czerwca 1920 r. utracił prawo wykładania wskutek niekorzystania z niego²⁴.

W początkowym okresie istnienia II Rzeczypospolitej nie było wystarczającej liczby wykwalifikowanych kandydatów nie tylko do wnioskowania o samodzielną katedrę prawa administracyjnego i nauki administracji w Krakowie, ale i do obsadzenia wakuujących katedr tych przedmiotów w innych uniwersytetach. Dopiero w połowie okresu międzywojennego nastąpiła swoista klęska urodzaju co do osób i klęska finansowa co do możliwości budżetowych państwa. Habilitacje uzyskało wówczas w Krakowie kilku docentów, którzy mogli objąć wolne katedry. Byli to Tadeusz Hilarowicz, Kazimierz Maria Krzyżanowski, Jerzy Panejko, Jerzy Stefan Langrod oraz Wilhelm Szczesny Wachholz. Korzystając z możliwości nowej ustawy akademickiej z 15 marca 1933 r.²⁵, na podstawie decyzji Prezydenta Rzeczypospolitej z 15 grudnia 1936 r. dwaj ostatni wymienieni zostali mianowani profesorami tytułarnymi²⁶. Nie rozwiązało to w żadnej mierze sytuacji na UJ, zwłaszcza że obaj nie byli w żadnym wypadku związani z UJ stosunkiem pracy (prowadzili tylko wykłady zlecone), a utrzymywali się z innych etatów (adwokatura, praca w magistracie). Dlatego też powstało – cytowane już wcześniej – memorandum, w którym K.W. Kumaniecki argumentował potrzebę kreowania w Krakowie dwóch, niezależnych i samodzielnych, katedr nauki administracji i prawa administracyjnego. Fundusze na nie widział m.in. w wakującej, po śmierci Abdona Kłodzińskiego, katedrze historii prawa polskiego oraz nieobsadzonej po Stanisławie Wróblewskim II katedrze prawa rzymskiego, na którą nie było kandydatów. Przeniesienie dotacji z jednej zwyczajnej katedry historii prawa polskiego na dwie nowe nadzwyczajne katedry administracji nie zwiększyłyby obciążenia Skarbu Państwa. Dodatkowo zmniejszeniu uległyby wydatki za wykłady zlecone, czyli dawne tzw. za remuneracją.

Trzeba przy tym koniecznie wziąć pod uwagę, iż nowoczesna nauka administracji i prawo administracyjne rozwinęły się w ostatnich dziesiętkach lat tak potężnie, iż nieliczenie się z tym równałoby się zupełnemu pomijaniu rzeczywistości i tendencji rozwojowych prawa publicznego. W obecnym układzie rzeczy **prawo cywilne** z jednej strony, a **prawo administracyjne** z drugiej stały się trzonem nauk prawnych, a każdy z tych działów zmierza w swoim rozwoju ku daleko idącej rozbudowie. Ta rozbudowa i specjalizacja prawa administracyjnego jest szczególnie doniosła w zakresie nauczania uniwersyteckiego [podkr. – P.M.Ż.].

[...] Prawo administracyjne współczesne cechuje w szeregu działów, na każdym niemal kroku, tak daleko idąca zbieżność z prawem cywilnym, iż obserwując tę ewolucję, ja osobiście przewiduję tutaj w przyszłości, i to już niedalekiej, konieczność celowej i skoordynowanej współpracy profesorów obu tych działów prawa, jeżeli młodzież studiująca ma ze studiów wynieść należyty pogląd

²³ *Ibidem*, s. 274. Zob. AUJ, WP II 97, Organizacja Wydziału Prawa, brudnopis pisma do MWRiOP w sprawie katedr z 1 III 1919 r.

²⁴ P.M. Żukowski, *Z Alma Mater Jagellonica za stery polskiej dyplomacji. Ministrowie i wiceministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej jako absolwenci Uniwersytetu Jagiellońskiego. Władysław Wróblewski – Aleksander Skrzyński – Edward Raczyński – Artur Benis – Alfred Wysocki*, „Niepodległość” 2015.

²⁵ Dz.U.R.P. z 1933 r., Nr 29, poz. 247.

²⁶ AUJ, Spuścizna nr 104 S. Wachholza, sygn. 1, dekret nominacyjny z 15 XII 1936 r.

na całokształt wiedzy prawnej i rzeczywisty dla życia pożytek. Ze względu zaś na problem prawa karno-administracyjnego, konieczna jest także ścisła koordynacja z pracą katedry prawa karnego i jej działów specjalnych, np. polityki penitencjarnej, co tym więcej podkreślam, iż doceniam w pełni znaczenie i rolę prawa karnego w całokształcie współczesnego prawa publicznego²⁷.

Dnia 1 grudnia 1937 r. Rada Wydziałowa wybrała składy szeregu komisji dla obsadzenia wakujących katedr. Do nauki administracji i prawa administracyjnego wybrano Adama Krzyżanowskiego, K.W. Kumanieckiego i Macieja Starzewskiego²⁸. Na posiedzeniu Rady Wydziałowej 8 lutego 1938 r. w imieniu komisji sprawę referował M. Starzewski, który przedstawił wniosek nieobecnego K.W. Kumanieckiego zmierzający do utworzenia dwóch nowych katedr przedmiotów wzmiankowanych wyżej. Nieoczekiwanie Adam Heydel wniósł prośbę o odroczenie tej sprawy, co do której padło pięć głosów „za”, a siedem „przeciw”. Wniosek M. Starzewskiego przeszedł siedmioma głosami przeciwko jednemu²⁹. Niemniej do wybuchu II wojny światowej sprawa ta nie została rozstrzygnięta.

* * *

Niemalże od samego początku istnienia katedra prawa administracyjnego i nauki administracji w USB nie miała szczęścia do obsady kadrowej³⁰. Pod koniec roku akademickiego 1920/1921 do wykładów powołany został w charakterze zastępcy profesora Wiktor Supiński³¹, lecz z początkiem nowego roku akademickiego cofnął swoją zgodę na przyjazd do Wilna i na objęcie wykładów³². W związku z tym i wobec braku innych specjalistów w tej dziedzinie, zgodził się objąć w trymestrze III roku akademickiego 1921/1922 wykłady w charakterze zastępcy profesora sędziego Sądu Najwyższego Feliks Ochimowski³³. Pierwsze wykłady z prawa administracyjnego ogłosił w III trymestrze roku akademickiego 1922/1923. Prowadził je w ramach wykładów zleconych, nie był członkiem grona nauczycielskiego zasiadającego w Radzie Wydziałowej ani zastępcą profesora³⁴.

Do zweryfikowania pozostaje jedna informacja pochodząca od Juliana Huberta. W swoim życiorysie zamieścił notkę, że w 1922 r. odmówił przyjęcia zastępstwa profesora administracji w Wilnie. W nawiasie podane jest nazwisko Stanisława Gołęba, późniejszego profesora procedury cywilnej w UJ. Faktem jest, że wileńska Rada Wydziałowa pragnęła ściągnąć S. Gołęba początkowo na podstawie uchwały z 28 kwietnia 1920 r. na

²⁷ AUJ, WP II 152, Katedra nauki administracji i prawa administracyjnego, memorandum Kumanieckiego z 30 X 1937 r.

²⁸ AUJ, WP II 86, Protokoły posiedzeń Rady Wydziału, protokół z 1 XII 1937 r.

²⁹ *Ibidem*, protokół z 23 II 1938 r.

³⁰ P. Dąbrowski, *Nauczanie nauki administracji i prawa administracyjnego na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w okresie dwudziestolecia międzywojennego* (w druku).

³¹ M. Barcik i in., *Corpus Studiorum Universitatis Jagellonicae 1850/51–1917/18*, t. III: S–Ś, red. K. Stopka, Kraków 2014.

³² LCVA, f. 175, op. 2VIB, spr. 202, Katedra prawa administracyjnego, wniosek o powołanie F. Ochimowskiego z 2 III 1922 r.; 23 III 1922 r.

³³ *Ibidem*. Zob. *Feliks Ochimowski (1848–1932)* [w:] *Z dziejów nauki prawa administracyjnego i nauki o samorządzie terytorialnym*, „Samorząd Terytorialny” 2002, nr 3, s. 71–74.

³⁴ *Spis wykładów na III trymestr i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1922/23*, Wilno, b.r.w., s. 10.

katedrę encyklopedii i filozofii prawa, a po reasumpcji swojej uchwały podjętej 21 stycznia 1921 r. zdecydowano się powierzyć mu wykłady prawa cywilnego obowiązującego na terenach dawnego Królestwa Kongresowego, Galicji oraz w dzielnicy pruskiej. Te przenosiny nie doszły jednak do skutku³⁵.

Dlatego też jeszcze formalnie w roku akademickim 1921/1922 rozpoczęto procedurę stałego obsadzenia katedry. Powołana w tym celu komisja na podstawie tzw. ankiet oraz własnego referatu zaproponowała Radzie Wydziałowej K.M. Krzyżanowskiego. Zanim jednak ten uczony przybył do Wilna, wykłady – zastępczo – prowadzili m.in. Wacław Komarnicki i Bronisław Wróblewski³⁶. K.M. Krzyżanowski prowadził wykłady jako zastępca profesora w latach akademickich 1924/1925 i 1926/1927 oraz był dyrektorem Seminarium Administracyjnego. W roku akademickim 1925/1926 K.M. Krzyżanowski – jako urzędnik Prokuraturii Skarbu – nie otrzymał natomiast urlopu i prawo administracyjne nie było w Wilnie wykładane³⁷. Kiedy 15 czerwca 1927 r. K.M. Krzyżanowski zmarł, obsadzenie nadzwyczajnej katedry po jego śmierci nie nastąpiło zarówno władzom Uniwersytetu, jak i MWRiOP już takich trudności jak w latach wcześniejszych. Komisja powołana w tym celu zebrała się 1 października 1927 r. pod przewodnictwem dziekana Franciszka Bossowskiego w składzie: W. Komarnicki, Władysław Zawadzki i Mieczysław Gutkowski, i zaproponowała tymczasowe powierzenie wykładów T. Hilarowiczowi jako zastępcy profesora, a ostateczną decyzję co do kandydata na katedrę postanowiono odłożyć do czasu zbadania prac naukowych osób proponowanych do nominacji przez uniwersytety w Krakowie i we Lwowie, do których zostały wysłane ankiety. Wniosek przyjęto większością dwóch głosów³⁸. Sprawa ta stała na posiedzeniu Rady Wydziałowej 4 października 1927 r., podczas którego W. Zawadzki – możemy śmiało założyć, iż to on na posiedzeniu komisji głosował przeciw – zaproponował, aby Rada, wobec niezłożenia przez Komisję referatu, postanowiła sprawę obsadzenia katedry prawa administracyjnego odroczyć. I ta propozycja została przyjęta jednomyślnie³⁹. Co zaważyło na braku poparcia dla kandydatury T. Hilarowicza oraz dlaczego kandydatury zgłoszone przez dwa byłe galicyjskie uniwersytety z jednej strony miały być wzięte pod uwagę jako najbardziej godne, a z drugiej strony nie były na tyle mocne, aby przekonać komisję i Radę Wydziałową do obsadzenia katedry? Kandydaturę T. Hilarowicza, docenta prawa administracyjnego UJ oraz profesora (wykładowcy) m.in. Wolnej Wszechnicy Polskiej, zgłosił emerytowany profesor Uniwersytetu w Warszawie Adolf Suligowski⁴⁰.

³⁵ AUAM, Wydział Prawa, sygn. 208/16, Teczka personalna J. Huberta, życiorys i działalność naukowa (b.d.). LCVA, f. 175, op. 13, spr. 339, Protokoły posiedzeń Rady Wydziału 1919–1922, protokół z 28 IV 1920 r., k. 94. *Ibidem*, protokół z 21 I 1921 r., k. 79; f. 175, op. 2VIB, spr. 28, Protokoły posiedzeń Rady Wydziału 1921–1925, protokół z 21 I 1921 r., k. 245–247a. Zob. P.M. Żukowski, *Dzieje II katedry prawa administracyjnego i nauki administracji na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu w Poznaniu w latach 1919–1939*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2015 (w druku).

³⁶ W składzie osobowym nie są wymienieni, ale podane jest, że wykład prawa administracyjnego w liczbie 5 godzin tygodniowo odbywał się codziennie, z wyjątkiem środy, od 14 do 15. Zob. *Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1923/24*, Wilno (b.r.w.), s. 11.

³⁷ P.M. Żukowski, *Kazimierz Maria Krzyżanowski (13 II 1893 – 15 VI 1927)*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2014, t. 7, z. 4, s. 593–628.

³⁸ LCVA, f. 175, op. 2VIB, spr. 202, Katedra prawa administracyjnego, protokół z posiedzenia komisji dla obsadzenia katedry z 1 X 1927 r.

³⁹ *Ibidem*, f. 175, op. 2VIB, spr. 29b, Protokoły posiedzeń Rady Wydziału, protokół z 4 X 1927 r., k. 1.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 175, op. 2VIB, spr. 202, Katedra prawa administracyjnego, list Suligowskiego z 8 IX 1927 r.

Z Krakowa – z prawdopodobieństwem graniczącym z pewnością – został w ankiecie profesorskiej zgłoszony docent tej uczelni J. Panejko⁴¹. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie zaproponował Tadeusza Bigo doktora praw UJ oraz starszego asystenta przy katedrze (seminarium) Zbigniewa Pazdry we Lwowie, który kończył wówczas rozprawę habilitacyjną⁴². Komisja wydziałowa do obsadzenia katedry ponownie na posiedzeniu 2 czerwca 1928 r. przeanalizowała obie kandydatury – krakowską i lwowską – i postanowiła prosić W. Komarnickiego o szczegółowy referat dotyczący kandydatury J. Panejki⁴³. Na podstawie przedstawionego 23 czerwca 1928 r. referatu, który spotkał się z przychylnością Komisji, Rada Wydziałowa na posiedzeniu 30 czerwca 1928 r. poparła wniosek⁴⁴ i 4 grudnia 1928 r. Prezydent Rzeczypospolitej podpisał nominację dla J. Panejki na nadzwyczajną katedrę nauki administracji i prawa administracyjnego w USB z objęciem profesury 1 grudnia 1928 r. (1 stycznia 1929 r.). Po ośmiu latach, 15 grudnia 1936 r., nastąpiło „uzwyczajnienie” (nominacja profesorska na katedrę zwyczajną) z objęciem katedry 1 stycznia 1937 r.⁴⁵ Na rok akademicki 1939/1940 J. Panejko otrzymał urlop do celów naukowych⁴⁶, a formalnie był profesorem w Wilnie do 15 grudnia 1939 r.⁴⁷

* * *

Według składu osobowego w roku akademickim 1919/1920 na Uniwersytecie we Lwowie mamy tylko jednego profesora honorowego prawa administracyjnego i statystyki – „wybitnego profesora, wielkiego obywatela kraju i męża nieposzlakowanego charakteru”⁴⁸ – Tadeusza Pilata⁴⁹. Dopiero w roku następnym katedrę zwyczajną nauki administracji i prawa administracyjnego objął Zbigniew Pazdro, zostając jednocześnie dyrektorem (kierownikiem) Seminarium wchodzącego w skład Oddziału B (politycznego)⁵⁰. Pozostał on na katedrze aż do swojego przejścia na emeryturę, bez korzystania z *veniam aetatis*, co nastąpiło z końcem roku akademickiego 1938/1939. Być może decyzję Z. Pazdro przyspieszył fakt, że doznał pewnej prestiżowej porażki. Na posiedzeniu Rady Wydziałowej 22 czerwca 1937 r. miała być omówiona sprawa utworzenia II katedry prawa administracyjnego, ale dyskusję odroczone do kolejnego posiedzenia⁵¹, które odbyło

⁴¹ *Ibidem*, list Panejki z 15 X 1927 r.

⁴² *Ibidem*, list Bigo z 9 VII 1927 r.

⁴³ *Ibidem*, Protokół z posiedzenia komisji dla obsadzenia katedry z 2 VI 1928 r.; referat Komarnickiego z 23 VI 1928 r.

⁴⁴ *Ibidem*, pismo dziekana Wydziału Prawa USB z 7 VII 1928 r.

⁴⁵ P.M. Żukowski, *Profesorowie...*, s. 377.

⁴⁶ AAN, MWRiOP, sygn. 4833, Teczka personalna Panejki, list dziekana Wydziału Prawa USB z 14 III 1939 r.

⁴⁷ P.M. Żukowski, *Profesorowie...*, s. 377. Zob. *Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze litewskie w grudniu 1939 roku. Dokumenty i materiały*, oprac. P. Lossowski, Warszawa 1991.

⁴⁸ *Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1922–1923 za rektoratu prof. ks. dr Stanisława Narajewskiego*, Lwów 1926, s. 10.

⁴⁹ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1919/20*, Lwów 1920, s. 9. Zob. J. Zdrada, *Pilat Tadeusz*, PSB, t. XXVI, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 237–239.

⁵⁰ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1920–1921*, Lwów 1921, s. 10.

⁵¹ DALO, f. 26, op. 6, spr. 1325, Protokoły posiedzeń Rady Wydziału, protokół z 22 VI 1937 r., k. 122, 127.

się następnego dnia. Sprawę referował Z. Pazdro, a po nim głos zabrali Kamil Stefko, sam referent, Juliusz Makarewicz oraz dziekan Ludwik Ehrlich. Uchwalono: (a) utworzenie katedry polskiego prawa administracyjnego obok istniejącej katedry nauki prawa administracyjnego, oraz (b) nie wymieniać kandydata na tę katedrę. Istotne jest, że wniosek pierwszy przyjęto jednomyślnie, a drugi większością głosów. Można to tłumaczyć w dwójnasób. Albo Z. Pazdro miał oponenta w Radzie Wydziałowej, a w związku z tym najpoważniejszy kandydat – T. Bigo – nie mógł być pewny wniosku nominacyjnego, albo odwrotnie, profesorowie nie chcieli faworyzować czterech docentów tego przedmiotu – T. Bigo, Wilhelma Edmunda Rappé⁵², Mariana Zimmermanna i najmłodszego, wprawdzie związanego z Uniwersytetem w Lublinie, Wita Klonowieckiego⁵³. Nad kwestią kreowania II katedry dyskutowano jeszcze 24 listopada 1937 r.⁵⁴. Niemal pół roku później, 4 maja 1938 r., na posiedzeniu dziekan „zawiadamia o krokach wdrożonych dla poparcia wniosku Rady w sprawie utworzenia katedry polskiego prawa administracyjnego”. Uchwalono czytać dalsze starania⁵⁵. Nie udało się w trakcie dotychczasowej kwerendy ustalić nic więcej.

Ostatecznie T. Bigo uzyskał katedrę we Lwowie. Dnia 15 czerwca 1928 r. został „wyhabilitowanym” docentem prawa administracyjnego i nauki administracji. Na wniosek Rady Wydziałowej Wydziału Prawa UJK oraz postanowieniem Prezydenta Rzeczypospolitej 26 czerwca 1934 r. otrzymał profesurę tytularną⁵⁶, a z dniem 1 stycznia 1935 r. został zatrudniony na stanowisko adiunkta⁵⁷. Katedrę, jako profesor nadzwyczajny, T. Bigo objął 1 września 1939 r. – po odejściu na emeryturę Z. Pazdry⁵⁸. Na krótko jednak, gdyż 3 stycznia 1940 r. został zwolniony wraz z innymi naukowcami z UJK⁵⁹.

* * *

Na podstawie wniosków tzw. Komisji Stabilizacyjnej 7 stycznia 1919 r. Naczelnik Państwa Józef Piłsudski podpisał dekret w sprawie nominowania pierwszego składu Uniwersytetu w Warszawie⁶⁰. W wyniku tych ustaleń powstały m.in. dwie katedry

⁵² DALO, f. 26, op. 5, spr. 1599, Teczka personalna W. Rappé. Zob. A. Redzik, K. Rzemienicki, *Wilhelm Edmund Rappé (1883–1975) i prawo fundacyjne*, „Palestra” 2010, R. LV, nr 631–632 (lipiec–sierpień), 7–8, s. 177–186.

⁵³ Jest on chyba najmniej znany. Dnia 13 VI 1933 r. złożył podanie o udzielenie *veniam legendi* na podstawie pracy: *Zakład publiczny w prawie polskim. Studium prawn-administracyjne*, Lublin 1933. Rada Wydziałowa referentami wyznaczyła Pazdrę i Edwarda Dubanowicza (zastąpiony przez Ehrlicha), dyskusja habilitacyjna odbyła się 4 VII 1935 r., a wykład na temat: „Strona w ogólnym postępowaniu administracyjnym” 5 VII 1935 r. Docent prawa administracyjnego i nauki administracji UJK 5 VII 1935 r. (Rada Wydziałowa), 12 XII 1935 r. (MWRiOP). Zob. DALO, f. 26, op. 5, spr. 854, teczka personalna Klonowieckiego.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 26, op. 6, spr. 1354, Protokoły posiedzeń Rady Wydziału, protokół z 24 XI 1937 r., k. 27.

⁵⁵ *Ibidem*, protokół z 4 V 1938 r., k. 21.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 26, op. 5, spr. 112, teczka personalna Bigo.

⁵⁷ *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1935/36*, Lwów 1935, s. 41.

⁵⁸ AAN, MWRiOP, sygn. 249, Nominacje na wyższych uczelniach – profesorowie 1935–1939. Zob. A. Redzik, *Kurs Prawa Lotniczego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1936–1939)*, „Rocznik Lwowski” 2006, s. 46.

⁵⁹ A. Redzik, *Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, Lublin 2006, s. 163; P.M. Żukowski, *Tadeusz Bigo (1894–1975). Droga na katedrę uniwersytecką we Wrocławiu*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2015, vol. 4, nr 1.

⁶⁰ Dz.Urz. MWRiOP z 1919 r., Nr 1, poz. 5.

przedmiotów nas interesujących. Pierwszą katedrę nauki administracji i prawa administracyjnego objął – w charakterze zastępcy profesora – Józef Buzek⁶¹, a drugą, prawa administracyjnego byłego zaboru rosyjskiego, w charakterze docenta – Stanisław Bukowiecki⁶², obydwaj nienależący wcześniej do dotychczasowego warszawskiego grona nauczającego. Jedynym profesorem, ale honorowym, prawa administracyjnego był A. Suligowski. Pozostał on nim aż do swojej śmierci 16 lutego 1932 r.⁶³ Z końcem semestru zimowego roku akademickiego 1920/1921 wygasły mianowania dla docenta S. Bukowieckiego, a J. Buzek objął wykłady zlecone⁶⁴.

Do stałego obsadzenia katedry nauki administracji i prawa administracyjnego doszło od roku akademickiego 1923/1924, kiedy to powołano, jako profesora nadzwyczajnego, przeniesionego z Poznania Bohdana Wasiutyńskiego⁶⁵. Ostateczna jego przeprowadzka do Warszawy nastąpiła dopiero w styczniu 1925 r., ale na katedrze pozostał formalnie aż do swojej śmierci 29 grudnia 1940 r.⁶⁶

* * *

Uniwersytet w Poznaniu miał formalnie dwie katedry prawa administracyjnego: I – nauki administracji, i prawa administracyjnego, na którą, po rocznym wakacie, w styczniu 1920 r. mianowany został Stanisław Kasznica⁶⁷. Pozostał on na tej katedrze przez cały okres międzywojenny. Losy II katedry były zmienne⁶⁸. W latach 1919–1920 wakowała, a w roku akademickim 1920/1921 jako zastępca profesora wykładał na niej adwokat poznański Konrad Kolszewski⁶⁹. W latach 1921–1924 była obsadzona przez B. Wasiutyńskiego⁷⁰. Następnie wykłady w charakterze zastępcy profesora prowadził do roku akademickiego 1931/1932 J. Hubert. Niedokończenie rozprawy habilitacyjnej oraz toczony przeciw niemu postępowanie karne na pewno wpłynęło z jednej strony na nieodnowienie zastępstwa na katedrze⁷¹, a z drugiej na rozpisanie ankiety profesorskiej ce-

⁶¹ E. Dolata, *Buzek Józef (1873–1936)*, w: *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, red. A. Meissner, W. Szulakiewicz, Toruń 2008, s. 135–139; K. Pol, *Józef Buzek (1873–1936) [w:] Z dziejów nauki prawa administracyjnego i nauki o samorządzie terytorialnym*, „Samorząd Terytorialny” 2004, R. 14, nr 7/8, s. 144–151.

⁶² K. Pol, *Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000, s. 751–764.

⁶³ *Idem*, *Suligowski Mściwław Adolf*, PSB, t. XLV, s. 427–431.

⁶⁴ G. Bałtruszajtys, *Wydział Prawa w latach 1915–1939 [w:] Zarys dziejów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, red. G. Bałtruszajtys, Warszawa 2008, s. 136–138; *Uniwersytet Warszawski w latach 1915/16–1934/35...*, s. 93.

⁶⁵ *Uniwersytet Warszawski w latach 1915/16–1934/35...*, s. 94.

⁶⁶ *Bohdan Wasiutyński 1882–1940 [w:] Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, red. G. Bałtruszajtys, Warszawa 2008, s. 138–139.

⁶⁷ Z. Drozdowska, *Stanisław Kasznica 1874–1958 [w:] Byli wśród nas: wspomnienia i biografie*, red. Z. Knakiewicz, Poznań 2006, s. 382–384; M. Zimmermann, *Stanisław Kasznica*, „Państwo i Prawo” 1959, R. 14, z. 3, s. 539–541.

⁶⁸ P.M. Żukowski, *Dzieje...*

⁶⁹ *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swojego istnienia (1919, 1919–20, 1920–21, 1921–22, 1922–23) za rektoratu Heliodora Świącickiego. Księga Pamiątkowa wydana staraniem Uniwersytetu Poznańskiego*, red. A. Wrzosek, Poznań 1924, s. 146–147. Zob. P.M. Żukowski, *Profesorowie...*, s. 620.

⁷⁰ *Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swojego istnienia...*, s. 149.

⁷¹ J. Hubert po 1945 r. powrócił na Wydział Prawno-Ekonomiczny jako kontraktowy zastępca profesora. Zob. AUAM, Wydział Prawa, sygn. 82/146, Teczka personalna Huberta; sygn. 208/16, Teczka personalna Huberta.

lem jej stałego obsadzenia. Nie znamy dokładnie wszystkich odpowiedzi, jakie spłynęły do Poznania. Wiemy, że z Krakowa odpisał K.W. Kumaniecki, proponując ówczesnego nadzwyczajnego profesora w Wilnie – J. Panejkę⁷². Ze Lwowa Z. Pazdro zaproponował – po raz kolejny – swojego ucznia T. Bigo⁷³. Komisja Wydziału Prawno-Ekonomicznego zawnioskowała o zamianowanie na wakującą katedrę J. Panejki⁷⁴. Mimo poparcia udzielonego przez Radę Wydziałową i Senat Akademicki, wiceminister wyznań religijnych i oświecenia publicznego Bronisław Żongołłowicz stwierdził, że poznański wniosek jest w tym momencie nieaktualny. Można tłumaczyć to faktem piastowania funkcji dziekana w Wilnie przez J. Panejkę – jak to uczynił Krzysztof Krasowski⁷⁵ – ale najbardziej prawdopodobne jest to, iż w Warszawie wiedziano już, że wakująca od tyłu lat II katedra zostanie zwinięta, co nastąpiło 25 września 1933 r.⁷⁶ Było to o tyle dotkliwie, iż w Poznaniu studia toczyły się dwutorowo; w zakresie prawa oraz ekonomii, a tam tylko obowiązywało 300 godzin nauki prawa administracyjnego⁷⁷. Wydział nie pogodził się z tą ministerialną decyzją i niemalże od razu podjął wysiłki celem przywrócenia katedry. Zostały one uwieńczone sukcesem po prawie pięciu latach starań, kiedy to 20 lipca 1938 r. MWRiOP przywróciło katedrę⁷⁸. Profesorem na niej miał zostać T. Bigo⁷⁹, który jednak i tym razem nie opuścił Lwowa, a do Poznania – na podstawie kolejnego referatu komisji – przeniósł się, również docent UJK, M. Zimmermann i 30 kwietnia 1939 r. objął swoje obowiązki⁸⁰.

Wnioski i zakończenie

W okresie międzywojennym na państwowych uniwersytetach możemy się doliczyć łącznie – nie wnikając w czas istnienia, zakres przedmiotów, które miały być wykładowane – osiem katedr prawa administracyjnego i nauki administracji; po dwie w Krakowie, Poznaniu i Warszawie oraz po jednej we Lwowie i Wilnie. Mówiąc wprost, było tylko osiem etatów profesorskich. Profesorami w dzisiejszym tego słowa znaczeniu, czyli z nominacją, byli: W.L. Jaworski oraz K.W. Kumaniecki w Krakowie z zastrzeżeniami wyrażonymi wyżej, J. Panejko w Wilnie, Z. Pazdro oraz T. Bigo we Lwowie, B. Wasiutyński w Warszawie oraz S. Kasznica, B. Wasiutyński (przed nominacją do

⁷² AAN, MWRiOP, sygn. 4833, Teczka personalna Panejki, list Kumanieckiego z 9 VII 1932 r.

⁷³ *Ibidem*, list Pazdro z 24 VI 1932 r.

⁷⁴ *Ibidem*, referat w sprawie obsadzenia drugiej katedry prawa administracyjnego na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu w Poznaniu z (b.d.), k. 58–69.

⁷⁵ K. Krasowski, *Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1939*, Poznań 2006, s. 125.

⁷⁶ Dz.U.R.P. z 1933 r., Nr 71, poz. 527, rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 25 IX 1933 r. o *zwinięciu niektórych katedr i zakładów naukowych w szkołach akademickich*.

⁷⁷ K. Krasowski, *Wydział Prawno-Ekonomiczny...*, s. 126.

⁷⁸ Dz.Urz. MWRiOP z 1938 r., Nr 54, poz. 429.

⁷⁹ K. Krasowski, *Wydział Prawno-Ekonomiczny...*, s. 126. P.M. Żukowski, *Tadeusz Bigo...*

⁸⁰ AUAM, sygn. 15A/1, wykaz profesorów i docentów UP 1919–1939; sygn. 509/1589, Teczka personalna Zimmermanna; sygn. 819/16, Teczka personalna Zimmermanna. DALO, f. 26, op. 5, spr. 2033, Teczka personalna Zimmermanna. Zob. P.M. Żukowski, *Profesorowie...*, s. 598.

Warszawy) oraz M. Zimmermann w Poznaniu. Trzeba jeszcze przypomnieć o lwowskiej inicjatywie kreowania II katedry prawa administracyjnego. Być może podobne dyskusje toczono na posiedzeniu Rady Wydziałowej w Warszawie, ale z powodu zniszczenia materiałów źródłowych nie możemy tego zweryfikować.

Dodatkowo, jako swoisty spadek po okresie zaborów, było trzech profesorów (jeden tytułarny oraz dwóch honorowych), którzy wykładali prawo administracyjne i naukę administracji. Jednym z nich był Jerzy Michalski, docent prywatny nauki skarbowości i prawa skarbowego UJ z rozszerzeniem na naukę administracji i prawo administracyjne UJ, który był profesorem tytułarnym we Lwowie. Tam też honorowym profesorem był T. Pilat. W Warszawie takim był A. Suligowski⁸¹.

W okresie międzywojennym we wszystkich uniwersytetach państwowych II Rzeczypospolitej *veniam legendi*, czyli prawo wykładania, otrzymało łącznie dziewięć osób. W Krakowie pięć osób uzyskało tytuły docentów (K.M. Krzyżanowski, J. Panejko, T. Hilarowicz, W.S. Wachholz, J.S. Langrod). We Lwowie cztery osoby uzyskały *veniam legendi* (T. Bigo, W.E. Rappé, M. Zimmermann i W. Klonowiecki), a w Wilnie jedna osoba przeniosła prawo wykładania – K.M. Krzyżanowski z UJ. Dwie habilitacje nie zostały przeprowadzone do końca. Pierwsza K. Kolszewskiego na UJ oraz druga J. Huberta w Uniwersytecie w Poznaniu. Dodatkowo wykładowcami powołanymi do wykładów zleconych (dawniej nazywanych za remuneracją) lub jako zastępcy profesorów byli: S. Bukowiecki i J. Buzek w Warszawie, J. Hubert i K. Kolszewski w Poznaniu oraz F. Ochimowski i W. Supiński w Wilnie.

Warto tutaj choć jeden akapit poświęcić przedstawieniu i ocenie dorobku profesorów, docentów i wykładowców prawa administracyjnego i nauki administracji. Dominujący w literaturze naukowej jest pogląd, który głosi, że nieposiadanie przez Polskę bytu państwowego w XIX w., a więc w czasie, kiedy rodziła się nowoczesna administratywistyka, niekorzystnie wpłynęło zarówno na rozwój tej dziedziny nauki prawniczej, jak i na wytworzenie własnych rozwiązań. Musiało się to łączyć z wyborem – u progu niepodległości – dla całego państwa rozwiązań zaczerpniętych ze wzorców obowiązujących w jednym z trzech krajów zaborczych⁸².

Na podstawie przedstawionych danych widać wyraźnie dominację dwóch ośrodków uniwersyteckich (tylko tam uzyskano w okresie międzywojennym *veniam legendi*); przede wszystkim Krakowa, a na drugim miejscu Lwowa. Jak wspomniałem na początku tekstu, może za ostra jest konstatacja, że nauka administracji i prawo administracyjne były słabo wykształcone, ale na pewno znajdowały się na etapie rozwoju, który z biegiem lat przybierał coraz szybsze tempo. Gwoli wyjaśnienia dodam jeszcze, że czym innym była wówczas katedra prawa administracyjnego i nauki administracji, która była tak naprawdę etatem profesorskim. Badania naukowe, kształcenie studentów zapewniały zakłady we Lwowie⁸³ i w Wilnie⁸⁴,

⁸¹ *Uniwersytet Warszawski w latach 1915/16–1934/35...*, s. 104.

⁸² H. Izdebski, M. Kulesza, *Administracja...*, s. 69. Pewnym dowodem na to jest memorandum wileńskiej Rady Wydziałowej skierowane do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w sprawie ożywienia tradycji dawnej polskiej administracji. Zob. LCVA, f. 175, op. 2VIB, spr. 159, pismo z 10 I 1928 r., k. 154–163.

⁸³ Zakład i Biblioteka Prawa Administracyjnego, kierownik Z. Pazdro. Zob. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/39*, Lwów 1938, s. 56.

⁸⁴ Zakład Administracji i Prawa Administracyjnego, kierownik J. Panejko. Zob. *Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1936/37*, Wilno (b.r.w.), s. 30.

które w Krakowie⁸⁵, w Warszawie⁸⁶ oraz w Poznaniu⁸⁷ nosiły nazwę seminariów. Analizując dorobek przedstawicieli nauki, możemy wyodrębnić dwa pola czy zakresy zainteresowań. Pierwsza grupa uczonych koncentrowała się na zagadnieniach związanych z samorządem, a zwłaszcza funkcjonowaniem samorządu terytorialnego. Drugi nurt obejmuje postępowanie administracyjne i sądownictwo administracyjne⁸⁸. Do tej pierwszej grupy przyporządkować należy: T. Bigo⁸⁹, J. Panejkę⁹⁰ i W.S. Wachholza⁹¹, a do drugiej: J.S. Langroda⁹², T. Hilarowicza⁹³ oraz W. Klonowieckiego⁹⁴. Trzeba też wspomnieć o fundamentalnych podręcznikach, przede wszystkim o dwóch, których współautorem był K.W. Kumaniecki; pierwszym wydanym wspólnie z J. Panejką oraz B. Wasiutyńskim⁹⁵ oraz drugim opublikowanym razem z krakowskimi młodszymi kolegami – J.S. Langrodem i W.S. Wachholzem⁹⁶. Niemal osiągnięcie na tym polu ma również omnibus nauk prawnych – W.L. Jaworski⁹⁷.

Co się tyczy wykładów i nauczania, to można wyciągnąć kilka następujących wniosków.

Liczba godzin wykładów niemal przez cały czas (lata 1918–1939) utrzymywała się na poziomie 180 godzin. Proponowano niewielkie zmiany liczbowe, przesunięcia wykładów na niższy lub wyższy rok studiów lub podzielenie pomiędzy II i III.

Nauczanie szło jakby dwutorowo. Na „starych” uniwersytetach w Krakowie i Lwowie panowało dawne myślenie, przynajmniej w początkach okresu międzywojennego, zgodnie z którym prawo administracyjne i nauka administracji wywodzą się z dużego przedmiotu – państwowznawstwo. Na uniwersytetach „nowych” nie było wątpliwości co do istnienia samodzielnych katedr prawa administracyjnego i nauki administracji, a nawet domagano się dwóch katedr (etatów profesorskich).

⁸⁵ Seminarium Statystyki i Administracji, kierownik K.W. Kumaniecki. Zob. *Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Skład Uniwersytetu. Rok akademicki 1937*, Kraków 1937, s. 61.

⁸⁶ Seminarium Nauki Administracji i Prawa Administracyjnego, kierownik B. Wasiutyński. Zob. *Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Skład Uniwersytetu i spis wykładów na rok akademicki 1936–1937*, Warszawa 1936, s. 54.

⁸⁷ Tu sytuacja była specyficzna z racji bifurkacji fakultetu prawniczego. Istniało Seminarium Prawa Publicznego z dyrektorami: S. Kasznicą, Antonim Peretiatkowiczem, który był dyrektorem administracyjnym, oraz Czesławem Znamierowskim. Zob. *Uniwersytet Poznański. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1937/38. XIX*, Poznań 1938, s. 50.

⁸⁸ J. Langrod, *Instytucje prawa administracyjnego. Zarys części ogólnej*, t. I, wyd. I: Kraków 1948; wyd. II: Kraków 2003; J. Malec, D. Malec, *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2003, s. 179–180; S. Wrzosek, *Prawo administracyjne [w:] Synteza prawa polskiego 1918–1939*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2013, s. 159–160.

⁸⁹ T. Bigo, *Związki publiczno-prawne w świetle ustawodawstwa polskiego*, wyd. 1: Warszawa 1928; wyd. 2: Warszawa 1990.

⁹⁰ J. Panejko, *Geneza i podstawy samorządu europejskiego*, wyd. I: Paryż 1926, wyd. II: Wilno 1932.

⁹¹ W.S. Wachholtz, *Istota i prawo związków publicznych*, Kraków 1928.

⁹² J.S. Langrod, *Zarys sądownictwa administracyjnego ze szczególnym uwzględnieniem sądownictwa administracyjnego w Polsce*, Warszawa 1925.

⁹³ T. Hilarowicz, *Najwyższy Trybunał Administracyjny i jego kompetencje*, Warszawa 1925.

⁹⁴ W. Klonowiecki, *Strona w postępowaniu administracyjnym*, Lublin 1934.

⁹⁵ K.W. Kumaniecki, J. Panejko, B. Wasiutyński, *Polskie prawo administracyjne w zarysie*, Kraków 1929.

⁹⁶ K.W. Kumaniecki, J.S. Langrod, S.W. Wachholtz, *Zarys ustroju, postępowania i prawa administracyjnego w Polsce*, Kraków–Warszawa 1939.

⁹⁷ W.L. Jaworski, *Nauka prawa administracyjnego. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1924.

Dominowały wykłady ogólne, zwłaszcza w Krakowie i we Lwowie w pierwszym okresie międzywojnia. Wraz ze zwiększaniem się kadry naukowej oraz w związku ze wzrastającymi potrzebami państwa pojawiały się, siłą faktu, wykłady bardziej specjalistyczne prowadzone przez docentów, które musieli oni, zgodnie z uzyskanym prawem wykładania, ogłosić. Kwestią indywidualną uczelni było, czy profesor ograniczył swój ogólny wykład prawa na rzecz wykładu docenta, tym samym doprowadzając do tego, że wykład tego drugiego był obowiązkowy. Tak było w Krakowie w latach 30. XX w. W Warszawie i Wilnie nie było zatem wykładów specjalistycznych. Trochę inaczej sytuacja wyglądała w Poznaniu – z racji istnienia w ramach jednego wydziału dwóch studiów: prawniczego i ekonomicznego.

Ważnym elementem w nauczaniu było pojawienie się – początkowo w niewielkiej liczbie, ale w latach 30. XX w. już w większej – ćwiczeń, konwersatoriów i laboratoriów. Trzeba podkreślić, że praca na seminariach najczęściej stała na wysokim lub bardzo wysokim poziomie. Wynikało to z faktu, iż prowadzący przyjmowali ograniczoną liczbę osób. Warunkiem dodatkowym było posiadanie odpowiedniego przygotowania wstępnego, a nierzadko i zdanie egzaminu z przedmiotu seminarium⁹⁸.

Warto zadać pytanie, dlaczego w Poznaniu doszło do bifurkacji fakultetu prawniczego, we Lwowie powstały wykłady i studia specjalistyczne, a w innych miastach nie. Odpowiedź co do Wilna wydaje się prosta. Miasto to, używając terminologii wojskowej, stało na raczej straconej pozycji; daleko, na kresach, miało spełniać trochę inne zadania przynajmniej w pierwszym okresie. Za to bliskość wschodniego sąsiada spowodowała wyspecjalizowanie nad Wilią studiów sowietologicznych. Warszawa, mimo że była stolicą, silną kadrą pochwalić się nie mogła, a mimo to powstały wykłady dotyczące zagadnień kolonialnych czy prawa lotniczego.

Podsumowując, należy uznać, że najbardziej rozbudowany program wykładów – z perspektywy całego okresu międzywojennego – miał Lwów. Wynikało to z dwóch faktów. Po pierwsze, tamtejszy wydział posiadał sporą liczbę sił naukowych, spokojnie mogąc na tym polu konkurować z Krakowem. Po drugie, zdecydowano się na wprowadzenie studiów specjalistycznych, co *de facto* uczyniło z lwowskiego fakultetu chyba najbardziej nowoczesny pod względem oferowanych studiów wydział tego typu w Polsce. Najtrudniej odpowiedzieć na pytanie, dlaczego takie studia nie powstały w Krakowie? Chyba najbliższa prawdy będzie konstatacja, że nie było ogólnego przyzwolenia na tworzenie takowych. Na przykład w trakcie dyskusji nad reformą studiów prawniczych Adam Chełmoński senior, reprezentujący USB, opowiadał się za studiami specjalnymi tylko dla doktorantów⁹⁹. Niemniej propozycje powołania podobnych studiów w Krakowie oraz przekształcenia fakultetu powstały już w 1929 r. Odpowiedni wniosek złożyli A. Krzyżanowski i A. Heydel. Ich propozycja zakładała podział fakultetu prawniczego na Wydział Prawniczo-Ekonomiczny przez utworzenie w łonie Wydziału Oddziału Nauk Ekonomiczno-Społecznych¹⁰⁰. Szczegółowy referat A. Heydel przedstawił 30 listopada 1929 r., a argumentował w nim m.in.:

⁹⁸ Informacje na podstawie drukowanych spisów wykładów oraz kronik uczelni.

⁹⁹ P. Dąbrowski, *Mutationes in doctrina...*, s. 80–81.

¹⁰⁰ AUJ, WP II 86, Protokoły posiedzeń Rady Wydziału, protokół z 30 XI 1929 r.

Potrzebę powyższej reformy motywuję jak następuje: 1) Nauka ekonomii, pojmowana pierwotnie jako kameralistyka i w tym znaczeniu będąca jedynie uzupełnieniem studiów prawniczych, rozwinęła się jako nauka samodzielna [...]. W ramach dotychczasowych Wydziału Prawniczego niemożliwe jest rozwinięcie dostateczne studiów ekonomicznych i społecznych bez uszczerbku dla nauk prawniczych [...]; 2) Równoległe z rozrostem nauk ekonomicznych nastąpił rozwój życia gospodarczego. Jest ono dzisiaj bujniejsze, bardziej różnorodne i skomplikowane, jak niegdyś [...]. Fakt rozrostu gospodarczych funkcji państwa, rozwój gospodarki samorządowej stwarzają nowe zapotrzebowanie na specjalistów obeznanych z życiem gospodarczym. To samo odnosi się do opieki społecznej, ministerstwa skarbu, przemysłu i handlu, rolnictwa, robót publicznych, pracy i opieki społecznej oraz urzędy samorządowe wymagają nie tylko wykształcenia prawniczego, ale w równej lub w wyższej mierze ekonomicznego [...]. Powyższe motywy skłaniają mnie do przedłożenia planu reorganizacji studiów ekonomicznych opartej na następujących najogólniejszych zasadach: a) Wydział Prawa przekształca się na Prawno-Ekonomiczny; b) Wprowadzona zostaje bifurkacja studiów; c) Oddział prawniczy pozostaje nienaruszony w obecnej postaci; d) Wykłady Oddziału Ekonomicznego składają się z I) wykładów wspólnych z prawnikami, II) z wykładów prawniczych wykładanych specjalnie dla ekonomistów w zmniejszonym wymiarze godzin oraz z dodatkowych przedmiotów ekonomicznych wprowadzonych na miejsce tych wykładów prawniczych, których znaczenie dla ekonomisty nie jest zasadnicze¹⁰¹.

Inną propozycję, ale w podobnym duchu zmian i zwiększenia atrakcyjności studiowania, przedstawił Artur Benis. Postulował on utworzenie, obok Wydziału Prawa, Szkoły Ekonomii i Administracji dla słuchaczy, którzy ukończyli Wydział Prawa¹⁰².

Mimo wieloletniej dyskusji, również u schyłku lat 30., żadnego z tych projektów nie udało się zrealizować.

Bibliografia

Źródła

- Ustawa z 18 VII 1924 r. o przedłużeniu dawnego trybu egzaminów w szkołach akademickich (Dz.U.R.P. z 1924 r., Nr 70, poz. 678).
- Ustawa z 23 VII 1926 r. zmieniająca artykuł 112 ustawy z 13 VII 1920 r. o szkołach akademickich (Dz.U.R.P. z 1926 r., Nr 93, poz. 536).
- Ustawa z 22 I 1929 r. zmieniająca artykuł 1 ustawy z 23 VII 1926 r. oraz artykułu 1 ustawy z 2 III 1927 r. o zmianie artykułu 112 ustawy o szkołach akademickich z 13 VII 1920 r. (Dz.U.R.P. z 1929 r., Nr 11, poz. 87).
- Ustawa z 15 marca 1933 r. o szkołach akademickich (Dz.U.R.P. z 1933 r., Nr 29, poz. 247).
- Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 25 IX 1933 r. o zwiędzeniu niektórych katedr i zakładów naukowych w szkołach akademickich (Dz.U.R.P. z 1933 r., Nr 71, poz. 527).
- Ustawa z 9 IV 1938 r. o nadaniu Katolickiemu Uniwersytetowi Lubelskiemu pełnych praw państwowych szkół akademickich (Dz.U.R.P. z 1938 r., Nr 27, poz. 242).
- Dekret w sprawie nominowania pierwszego składu Uniwersytetu w Warszawie (Dz.Ur. MWRiOP z 1919 r., Nr 1, poz. 5).

¹⁰¹ *Ibidem*, memorandum Heydla z 30 XI 1929 r.

¹⁰² *Ibidem*, protokół z 30 XI 1929 r.

Dz.Urz. MWRiOP z 1938 r., Nr 54, poz. 429.

Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 12 VIII 1939 r. o organizacji studiów prawnych w szkołach akademickich (Dz.Urz. Ministerstwa Oświaty z 1945 r., Nr 8, poz. 333).

Źródła archiwalne

AAN, MWRiOP, sygn. 249; sygn. 4833, Teczka personalna Panejki.

AUAM, sygn. 15A/1, wykaz profesorów i docentów UP 1919–1939; Wydział Prawa, sygn. 82/146, Teczka personalna Hubert; 208/16, teczka personalna J. Huberta; sygn. 208/16, Teczka personalna Huberta; 509/1589, Teczka personalna Zimmermanna; 819/16, Teczka personalna Zimmermanna.

AUJ, S II 619, Teczka personalna K.W. Kumanieckiego; Spuścizna nr 104 S. Wachholza, sygn. 1; WP II 85–86, Protokoły posiedzeń Rady Wydziału; WP II 97, Organizacja Wydziału Prawa; WP II 99, Programy nauczania i projekty reformy studiów prawniczych; WP II 152, Katedra nauki administracji i prawa administracyjnego.

DALO, f. 26, op. 5, spr. 112, Teczka personalna T. Bigo; f. 26, op. 5, spr. 854, Teczka personalna W. Klonowieckiego; f. 26, op. 5, spr. 1599, Teczka personalna W. Rappé; f. 26, op. 5, spr. 2033, Teczka personalna Zimmermanna; f. 26, op. 6, spr. 1325; f. 26, op. 6, spr. 1354.

LCVA, f. 175, op. 2VIB, spr. 28; f. 175, op. 2VIB, spr. 29b; f. 175, op. 2VIB, spr. 159; f. 175, op. 2VIB, spr. 160; f. 175, op. 2VIB, spr. 202; f. 175, op. 13, spr. 339.

Źródła drukowane

Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1922–1923 za rektoratu prof. ks. dr. Stanisława Narajewskiego, Lwów 1926.

Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego za lata akademickie 1945/1946–1955/1956, Kraków 1971.

Likwidacja Uniwersytetu Stefana Batorego przez władze litewskie w grudniu 1939 roku. Dokumenty i materiały, oprac. P. Łossowski, Warszawa 1991.

Materiały Komisji dla Usprawnienia Administracji Publicznej przy Prezesie Rady Ministrów, t. II. Zagadnienia urzędnicze, Warszawa 1929.

Spis wykładów na III trymestr i skład Uniwersytetu w roku akademickim 1922/23, Wilno (b.r.w.).

Spis wykładów na trzy trymestry w roku akademickim 1923/24, Wilno (b.r.w.).

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Skład Uniwersytetu. Rok akademicki 1937, Kraków 1937.

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie. Skład Uniwersytetu. Rok akademicki 1938/39, Kraków 1938.

Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1919/20, Lwów 1920.

Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1920–1921.

Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1935/36, Lwów 1935.

Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/39, Lwów 1938.

Uniwersytet Józefa Piłsudskiego w Warszawie. Skład Uniwersytetu i spis wykładów na rok akademicki 1936–1937, Warszawa 1936.

Uniwersytet Poznański. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1937/38. XIX, Poznań 1938.

Uniwersytet Poznański w pierwszych latach swojego istnienia (1919, 1919–20, 1920–21, 1921–22, 1922–23) za rektoratu Heliodora Świącickiego. Księga Pamiątkowa wydana staraniem Uniwersytetu Poznańskiego, red. A. Wrzosek, Poznań 1924.

Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1936/37, Wilno (b.r.w.).
Uniwersytet Warszawski w latach 1915/16–1934/35. Kronika, oprac. T. Manteuffel, Warszawa 1936.

Opracowania

- Ajnenkiel A., *Administracja w Polsce. Zarys historyczny*, Warszawa 1977.
- Bałtruszajtys G., *Wydział Prawa w latach 1915–1939* [w:] *Zarys dziejów Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, red. G. Bałtruszajtys, Warszawa 2008.
- Barcik M., Cieślak A., Gaszyński P., Grodowska-Kulińska D., Perkowska U., Żukowski P.M., *Corpus Studiosorum Universitatis Jagellonicae 1850/51–1917/18*, t. III: S–Ś, red. K. Stopka, Kraków 2014.
- Bigo T., *Związki publiczno-prawne w świetle ustawodawstwa polskiego*, wyd. I: Warszawa 1928; wyd. II: Warszawa 1990.
- Bohdan Wasiutyński 1882–1940 [w:] *Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, red. G. Bałtruszajtys, Warszawa 2008.
- Czech-Jeziarska B.A., *Nauczanie prawa rzymskiego w Polsce w okresie międzywojennym (1918–1939)*, Lublin 2011.
- Dąbrowski P., *Mutationes in doctrina iuris. Kwestia prac nad reformą uniwersyteckich studiów prawniczych w Polsce (1918–1939)*, Gdańsk 2015.
- Dąbrowski P., *Nauczanie nauki administracji i prawa administracyjnego na Wydziale Prawa i Nauk Społecznych Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie w okresie dwudziestolecia międzywojennego* (w druku).
- Dolata E., *Buzek Józef (1873–1936)* [w:] *Słownik biograficzny polskiej historii wychowania*, red. A. Meissner, W. Szulakiewicz, Toruń 2008.
- Drozdowska Z., *Stanisław Kasznica 1874–1958* [w:] *Byli wśród nas. Wspomnienia i biografie*, red. Z. Knakiewicz, Poznań 2006.
- Dybiec J., *Uniwersytet Jagielloński 1918–1939*, Kraków 2000.
- Feliks Ochimowski (1848–1932) [w:] *Z dziejów nauki prawa administracyjnego i nauki o samorządzie terytorialnym*, „Samorząd Terytorialny” 2002, nr 3.
- Hilarowicz T., *Najwyższy Trybunał Administracyjny i jego kompetencje*, Warszawa 1925.
- Izdebski H., Kulesza M., *Administracja publiczna. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1998.
- Jaworski W.L., *Nauka prawa administracyjnego. Zagadnienia ogólne*, Warszawa 1924.
- Klonowiecki W., *Strona w postępowaniu administracyjnym*, Lublin 1934.
- Klonowiecki W., *Zakład publiczny w prawie polskim. Studium prawno-administracyjne*, Lublin 1933.
- Kowalski G.M., *O miejsce historii prawa w programie studiów uniwersyteckich. Polemika między Oswaldem Balzerem a Juliuszem Makarewiczem (1919–1923)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2004, nr 2.
- Krasowski K., *Wydział Prawno-Ekonomiczny Uniwersytetu Poznańskiego w latach 1919–1939*, Poznań 2006.
- Kumaniecki K.W., Panejko J., Wasiutyński B., *Polskie prawo administracyjne w zarysie*, Kraków 1929.
- Kumaniecki K.W., Langrod J.S., Wachholz W.S., *Zarys ustroju, postępowania i prawa administracyjnego w Polsce*, Kraków–Warszawa 1939.
- Langrod J.S., *Instytucje prawa administracyjnego. Zarys części ogólnej*, t. I, wyd. I: Kraków 1948; wyd. II: Kraków 2003.
- Langrod J.S., *Zarys sądownictwa administracyjnego ze szczególnym uwzględnieniem sądownictwa administracyjnego w Polsce*, Warszawa 1925.
- Malec J., Malec D., *Historia administracji i myśli administracyjnej*, Kraków 2003.

- Marszał M., Srokosz J., *Rzymianie czy barbarzyńcy? Z dyskusji nad reformą programu studiów prawniczych w Polsce w latach 1931–1937*, „Przegląd Prawa i Administracji” 2010, red. M. Jabłoński, t. 83.
- Nowacki R., *Oswald Balzer (1858–1933)*, Opole 1988.
- Nowacki R., *Spory wokół reorganizacji studiów na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza [w:] Lwowscy uczeni XIX i XX wieku. Prawnicy*, red. R. Nowacki, cz. I, Opole 2000.
- Pamiętnik III-go Zjazdu Prawników Polskich: Katowice-Kraków 5–8 XI 1936*, t. I, Warszawa 1936.
- Panejko J., *Geneza i podstawy samorządu europejskiego*, wyd. I: Paryż 1926, wyd. II: Wilno 1932.
- Patkaniowski M., *Dzieje Wydziału Prawa UJ. Od Reformy Kollątajowskiej do końca XIX stulecia*, Kraków 1964.
- Pol K., *Józef Buzek (1873–1936) [w:] Z dziejów nauki prawa administracyjnego i nauki o samorządzie terytorialnym*, „Samorząd Terytorialny” 2004, R. 14, nr 7/8.
- Pol K., *Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000.
- Pol K., *Suligowski Mściśław Adolf, Polski Słownik Biograficzny*, t. XLV.
- Profesorowie Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego 1808–2008*, red. G. Bałtrusajtys, Warszawa 2008.
- Przygodzki J., *Przyczynki do problematyki dekoncentracji w pracach komisji do usprawnienia administracji publicznej w II Rzeczypospolitej*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2009, t. 12.
- Pyter M., *Oswald Balzer i lwowska szkoła historycznoprawna*, Lublin 2010.
- Redzik A., *Kurs Prawa Lotniczego przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1936–1939)*, „Rocznik Lwowski” 2006.
- Redzik A., *O naukach historycznoprawnych w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie [w:] Nauki historycznoprawne w polskich uniwersytetach w II Rzeczypospolitej*, red. M. Pyter, Lublin 2008.
- Redzik A., *Prawo prywatne na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie*, Warszawa 2009.
- Redzik A., *Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946*, Lublin 2006.
- Redzik A., Rzemienicki K., *Wilhelm Edmund Rappé (1883–1975) i prawo fundacyjne*, „Palestra” 2010, R. LV, nr 631–632 (lipiec–sierpień), 7–8.
- Wachholz W.S., *Istota i prawo związków publicznych*, Kraków 1928.
- Wołczański J., *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie 1918–1939*, Kraków 2002.
- Wrzosek S., *Prawo administracyjne [w:] Synteza prawa polskiego 1918–1939*, red. T. Guz, J. Głuchowski, M.R. Pałubska, Warszawa 2013.
- Zamojska D., *Akademicy i urzędnicy. Kształtowanie ustroju państwowych szkół wyższych w Polsce 1915–1920*, Warszawa 2009.
- Zdrada J., *Pilat Tadeusz*, PSB, t. XXVI, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981.
- Zimmermann M., *Stanisław Kasznica*, „Państwo i Prawo” 1959, R. 14, z. 3.
- Żukowski P.M., *Dzieje II katedry prawa administracyjnego i nauki administracji na Wydziale Prawno-Ekonomicznym Uniwersytetu w Poznaniu w latach 1919–1939*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2015 (w druku).
- Żukowski P.M., *Kazimierz Maria Krzyżanowski (13 II 1893 – 15 VI 1927)*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 2014, t. 7, z. 4.
- Żukowski P.M., *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. II. 1780–2014, red. D. Malec, Kraków 2014.
- Żukowski P.M., *Tadeusz Bigo (1894–1975). Droga na katedrę uniwersytecką we Wrocławiu*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis” 2015 vol. 4, nr 1.
- Żukowski P.M., *Z Alma Mater Jagellonica za stery polskiej dyplomacji. Ministrowie i wiceministrowie spraw zagranicznych II Rzeczypospolitej jako absolwenci Uniwersytetu Jagiellońskiego. Władysław Wróblewski – Aleksander Skrzyński – Edward Raczyński – Artur Benis – Alfred Wysocki*, „Niepodległość” 2015.